

Türkiye ve Avrupa Birliği: Üyelik ve Müzakere Süreçleri

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ilişkileri; yaklaşık altmış senedir Türkiye siyasetini önemli ölçülerde şekillendirmiş, dalgalı ve karmaşık bir süreçtir. 3. Selim'den beri süregelen reformlar süreciyle başlayan Batılılaşma hareketleri, Osmanlı'dan kopmuş genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de siyasi süreçlerini büyük ölçüde şekillendirdiği yadsınamaz bir gerçektir (Camyar & Tagma, 2010). Türkiye siyasi süreçlerinde modernleşmenin Batılılaşma üzerinden yorumlanması, AB üyelik statüsünün kazanılmasını aynı zamanda modernleşme ülküsünün tam anlamıyla başarıldığı yorumuna da ulaştıracaktı (Shaw & Sözen, 2003). Böylece, Batılılaşma ve "Avrupalı olma" kavramlarının modern Türkiye'nin kimliğinin inşasında önemli bir yeri olduğu söylenebilir; demokrasi, insan hakları, ekonomik refah gibi temel ve gelişim endeksini ilgilendiren değerlerin siyasi arenada ve gündelik yaşamda "Avrupalı" ve AB üyesi olmakla tartışıldığını görmek şaşırtıcı değildir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile müzakereleri uzun yıllardır gündemde olmasına rağmen, henüz sonuçlanmamış ve hala aday ülke statüsünde bulunmaktadır. Bu durum, siyasi tartışmaları beslerken, kamuoyunda zaman zaman üyelik konusunun tartışılmasına neden olur. Üniversite düzeyinde gerçekleştirilen bir ankette, katılımcıların %65'inin Türkiye'nin AB üyesi olması gerektiğini, %75'inin gelecekteki çocuklarının AB vatandaşı olmalarını istediğini ve %92'sinin Avrupalı gençlerin daha rahat hayata atılabildiğini belirttiklerini ortaya koymuştur. Ancak, aynı katılımcıların %63'ü Türkiye'nin AB'ye üye olamayacağını da düşünmektedir (Oral, 2023). Benzer şekilde, German Marshall Fund tarafından yürütülen bir anket, katılımcılar arasında AB üyeliğine yönelik desteğin %61 olduğunu, gençler arasında bu oranın %75'e çıktığını göstermiştir. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Her ne kadar umutsuz (veya tepkili) olursa olsun, AB bölgesinin olanakları ve refah seviyesi halkın büyük bir kesimi

tarafından oldukça ideal ve arzulanabilir olarak görülüyor. Ayrıca, halkın AB hakkında genel bir bilgi eksikliği olduğu belirlenmiştir. Örneğin, 2002'deki bir ankette, katılımcıların %58'i Kopenhag Kriterleri'ni daha önce hiç duymadığı belirlenmiştir (Kubicek, 2005). Bu çalışma, genel okuyucu müzakerelerin tarihi hakkında bilgilendirmeyi amaçlamakta ve Türkiye-AB ilişkilerine dair subjektif bir eleştiri sunmaktadır.

Türkiye'nin AB ile temasları ilk kez Menderes döneminde, 1959 senesinde o zamanki Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) başvuru yapılması ile başladı. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile ilişkiler resmiyete geçmiş oluyordu. Bu antlaşma ileride bir gümrük birliği (ortak gümrük tarifeleri sonucu ticari malların serbestçe dolaşımı) uygulamasının başlatılacağını öngörüyordu ve böylece ekonomik ve politik şartlar sağlandığı takdirde üyelik için müzakere edileceğini kabul ediyordu (Tocci, 2013). Ankara Antlaşması'na göre Türkiye'nin AB üyeliği hazırlık, geçiş ve sonuç olmak üzere üç aşamada gerçekleşecekti. Hazırlık döneminde Türkiye, Avrupa ile entegre olabilmek adına ekonomisini güçlendirecekti, geçiş döneminde gümrük birliği kurulacaktı ve son aşamada da gümrük birliği üzerine kurulan ekonomik poliçeler daha da ilerletilerek üyelik müzakeresine başlanacaktı (Göçmen, 2016; akt. Oral, 2023). 1980 darbesinin ardında, politik istikrarın yavaş yavaş sağlanmaya başlaması ve liberal ekonomi politikalarının uygulamaya koyulmasıyla beraber, Türkiye, Özal döneminde, tam üyelik için 1987 senesinde başvurdu. Ancak Türkiye'nin bu başvurusu ekonomik sebepler, demokrasi ve insan hakları sorunları, askeri darbeler, Kıbrıs krizi ve Kürt sorunu gerekçe gösterilerek reddedildi. Başvuru reddedilmiş olsa da bu Türkiye ile müzakerelerin tamamen bittiği anlamına gelmiyordu, Türkiye'nin uyum sürecini devam ettirmesi adına ilerisi için bir açık kapı bırakılmıştı (Tocci, 2013).

1980'lerin liberal ekonomi politikalarının sebep olduğu sosyo-ekonomik değişim, Türkiye'deki alt-orta sınıfın yeni ve meşru iktidarlar ve ideolojiler arayışına girmesine ve milliyetçilik ve İslamcılık akımlarının yükselmesine neden oldu (Müftüler-Bac, 1998). Bu durum, mevcut iktidarın halkın taleplerini karşılamakta zorlandığı bir dönemde Refah Partisi'nin ortaya çıkışını beraberinde getirdi (Camyar & Tagma, 2010). AB üyelik başvurusunda reddedilmesiye beraber Soğuk Savaş sonrasında Türkiye, Milli Görüş'ün ve Türkçülüğün de etkisiyle Doğu'ya yönelip yeni ilişkiler kurmaya başladı (Landau, 1995; akt. Tocci, 2013), ancak bu durum, ABD'nin AB'ye olan baskıları sonucu Türkiye'nin AB ile müzakerelere geri dönmesiyle kısa sürede değişti. 1996'da Gümrük Birliği süreci başladı ve üyelik sürecinin "son aşamasına" geçildi (Tocci, 2013), ancak 1997'de Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini sağlamadığı gerekçesiyle süreç yeniden askıya alındı (Buzan & Diez, 1999). Türkiye'nin aday statüsünde kalan tek ülke olması kamuoyunda tepki çekerken, 1997'deki "Postmodern" darbe AB ile ilişkileri durağanlaştırdı (Müftüler-Bac, 1998). Ancak 1999 Helsinki Zirvesi'nde ABD'nin etkisiyle Türkiye ile tekrar müzakerelerin başlatılacağı ilan edildi. MHP-DSP-ANAP (1999-2002) koalisyonu ve sonrasında AKP hükümeti ile, AB uyum süreci yeni bir ivme kazandı. 2000-2004 arası dönemde 9 tane reform paketi Meclis'ten geçirildi, bu 4 sene içerisinde toplamda 44 defa anayasa değişikliği (2001 ve 2004) yapıldığı anlamına geliyordu. Bu getirilen uyum yasaları genel hatlarıyla özgürlükçü değişiklikler öngören yasalar oldular (Kubicek, 2005); bunlar arasından idam cezasının kaldırılması, işkencenin engellenmesi, Kürtçe yayın yasağının kaldırılması ve Milli Güvenlik Konseyi Sekreterliğine sivil atama yapılabilmesi AB tarafında en çok beklenen değişiklikler oldu (Diez, 2005). Bu uyum süreci sonrası 2005 senesinde üyelik için tekrar müzakere masasına oturulması kararlaştırıldı. Bu mevcut müzakere, 18 senedir, resmi olarak devam etse de pratikte yerinde sayıyor; şu ana

kadar üyelik için gereken 35 fasıldan yalnızca 16'sı açılabilirdi (Oral, 2023). Günümüzde ise Türkiye – AB ilişkilerinin eskisine kıyasla daha iyi gittiğini söylemek mümkün değildir.

Türkiye'nin 2005 senesine kadarki üyelik müzakeresine engel olduğu söylenen bazı konular tartışmalı olmuştur. Örneğin gümrük birliğini tamamlayabilmiş ve bu çerçevede çalışabilmiş olması, Türkiye'nin ekonomik olarak yetersiz değil tam tersine AB piyasasıyla rekabet edebilecek güçte olduğunu gösterir (Müftüler-Baç, 1998). Ayrıca John Redmond, Avrupa'nın kalanına kıyasla fakir sayılabilecek Balkan ülkeleri ve diğer orta-kuzey Avrupa ülkelerinin Birliğe dahil edilmesinde sakınca görülmemesine de dikkat çeker (2007). Bunun yanında, Türkiye'nin Kıbrıs Krizi'nde diplomatik müzakerelere açık olmasına karşın Annan Planı'nın Güney kesiminde referandumla reddedildiği de bilinmektedir (Diez, 2005). Demokratik reformlar hususunda da yukarıda belirtildiği üzere, AB tarafından öngörülen uyum yasalarının da o dönem hızla uygulandığı görülüyor [Ancak bu yasaların halka yeterince işlenemediği, yalnızca dışsal faktörlerin etkisiyle uygulandığı tartışması da mevcut (Kubicek, 2005).] Türkiye'deki askeri darbeler de “medeniyetin istikrarı” söylemi altında sıkça vurgulanarak başvurular reddedilmiştir, buna karşın o dönemlerde Fransa, İspanya, Yunanistan gibi AB üyesi bazı ülkelerde uzun süreli askeri rejimler sürdüğü biliniyor.

Türkiye ve AB üyelik müzakere süreçlerinin böylesine dalgalı ve belirsiz olması konuya ilişkin birçok tartışmayı doğuruyor. Bir taraf Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, özgürlük, ekonomik denge gibi üyelik için şart koşulan Kopenhag Kriterleri'ni sağlamakta gerçekten başarısız olduğu iddiasındayken diğer taraf bunun büyük ölçüde kimlik siyasetinden ibaret olduğunu savunur. Örneğin Meltem Müftüler-Baç, “Türklerin Avrupa'nın ötekisi olarak algılanması, Avrupa'nın kolektif hafızasında derin bir şekilde yerleşmiştir ve Avrupalıların kendi aralarındaki birçok ezeli düşmanlığa rağmen, onlar Türkiye'de ortak bir 'öteki'

bulabilirler.” şeklinde bir eleştiride bulunur (1998). Avrupa tarafında Müftüler-Baç’ın bu iddiasını destekleyecek söylemler yok değildir, örneğin 1997 Almanya’da Hristiyan Demokrat Parti tarafından ilan edilen “Avrupa Birliği bir medeniyet projesidir ve bu medeniyet projesi içinde Türkiye'nin yeri yoktur.” söylemi gibi daha nicelerini bulmak mümkündür.

Olası bir Türkiye üyeliği kapsamında Avrupa’nın demografik yapısını, Müslüman/Hristiyan oranında, büyük ölçüde değiştireceği söylenebilir (Redmond, 2007). Bu da AB’nin bir anda gelen kalabalık bir nüfus akışını nasıl kontrol ve entegre edebileceği hususundaki kaygıyı doğurur. Ayrıca bir AB üyeliği senaryosunda Türkiye, AB’nin en kalabalık ülkesi olacak.

Türkiye’nin kalabalık nüfusu dolayısıyla daha büyük bir oy hakkıyla AB’nin siyasi yapısını da büyük ölçüde etkileme gücü olduğu söylenebilir. 2000 senesinde Nice Avrupa Konseyi’nde çıkan olası bir Türkiye üyeliğinde oy verme gücünde hesaba katılmayacağı kararı bu kaygıyı örnekler niteliktedir (Güney, 2005).

AB’nin Türkiye ile hiçbir zaman tam üyelik statüsünde değil, "imtiyazlı ortaklık" bağlamında uzlaşmayı hedeflediği öne sürülebilir. Türkiye, güvenlik ve ticaret ortağı olarak Avrupa için önemli bir ortak olmuştur. Türkiye Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı önemli bir tampon bölge olarak görülürken bir “Avrupalı” statüsüne sahipti, ancak bu dönemin bitmesiyle insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularındaki eksiklikler Avrupa tarafından açıkça belirtilmeye başlanmış ve ilişkiler bozulmaya başlamıştı (Müftüler-Baç, 1998). Ayrıca Türkiye, gümrük birliği kapsamında AB için değerli bir ticaret ortağıdır, ancak bu durumun tartışılması gereken yönleri vardır. Türkiye, serbest ticaretin “cefasını çekerken sefasını süremez.” Örneğin, Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarı'na erişimi yoktur, AB’den yapısal fonlar almaz ve AB'nin karar alma mekanizmalarında söz sahibi değildir (Redmond, 2007).

“Türkiye ve AB ilişkileri bu kadar ‘verimsiz’ olduğu halde neden Türkiye senelerdir AB üyesi olmak için uğraşıyor?” tartışması da yok değildir. Camyar ve Tagma, Türkiye'nin ısrarla AB üyeliğini istemesini üç yaklaşımda inceler (2010): Rasyonel seçim teorisi, ekonomik ve siyasi getirileriyle üyeliğin uzun vadede kârlı olacağını belirtir. Ancak, Türkiye üye olmadan da zaten AB ile birçok sektörde ticaret yapıyor, AB üyeliği içinse çok sayıda kaynak belirsiz bir hedef için harcanmış oluyor. Sosyolojik yaklaşım, AB üyeliğinin Türk halkına "Avrupalı" kimliği sağlayacağını iddia eder, ancak bu yaklaşım, muhafazakâr kökenli AKP hükümetinin ilk yıllarındaki kararlı AB çabalarını yeterince açıklayamaz. Tarihsel kurumsalcılık, belirlenimci bir anlayışla, Türkiye'nin Batıya yönelimini devam ettiren uzun vadeli değerler ve kurumların belirleyici olacağını savunur. Bu görüşe göre, 3. Selim'den beri süregelen Batılılaşma geleneği ve kuruluşunda Batı'yı yakalamayı hedeflemiş genç Türkiye Cumhuriyeti'nin geleneği, Türkiye'nin başka alternatiflere yönelmek için kaynak ayırmasını zorlaştırır.

Sonuç olarak, AB üyesi veya AB ile yakın olabilmek hem kimlikssel hem de siyasi bağlamda Türkiye için önemli bir olgudur. Bu süreçte yapılan reformlar ve atılan adımlar değerlidir; Türkiye'nin bariz sorunlar yaşadığı hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi alanlarda AB uyum süreci uygulamaları bu alanlardaki sorunları gidermek için önemli bir mekanizma olmuştur. Ancak buna eleştirel de yaklaşılması gerekir; AB üyelik müzakerelerinin belirsizliği ve verilen “karışık sinyallerin” Türkiye'yi ve insanını yıpratmaması göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

B. Buzan., & T. Diez. (1999). The European Union and Turkey. Survival: Global Politics and Strategy, 40(1), 41-57.

Camyar, I., & Tagma, H. M. (2010). Why does Turkey seek European Union membership? A historical institutional approach. *Turkish Studies*, 11(3), 371-386.

Diez, T. (2005). Turkey, the European Union and security complexes revisited. *Mediterranean Politics*, 10(2), 167-180.

Güney, A. (2005). The future of Turkey in the European Union. *Futures*, 37(4), 303-316.

Kubicek, P. (2005). The European Union and grassroots democratization in Turkey. *Turkish Studies*, 6(3), 361-377.

Landau, J.M. (akt. Tocci, 2013). 1995. *Pan-Turkism*, London: Hurst & Co.

Müftüler-Bac, M. (1998). The never-ending story: Turkey and the European Union. *Middle Eastern Studies*, 34(4), 240-258.

Oral, U. (2023). Cross-Cultural Communication and Perception of Europeanness Among University Youth in Turkey. *Cross-Cultural Communication*, 6(2), 56-67.

Redmond, J. (2007). Turkey and the European Union: troubled European or European trouble?. *International Affairs*, 83(2), 305-317.

Sozen, S., & Shaw, I. (2003). Turkey and the European Union: Modernizing a traditional state?. *Social Policy & Administration*, 37(2), 108-120.

Tocci, N. (2013). Turkey and the European Union. In *The Routledge Handbook of Modern Turkey* (syf. 237-245). Routledge

